

TEZAUURUL ROMÂNIEI LA MOSCOVA

Florin Georgescu

Pentru multe generații problema tezaurului român evacuat în anii Primului război mondial la Moscova a constituit un subiect tabu, lipsa aproape totală, la un moment dat, a informațiilor asupra acestei chestiuni împiedicând cunoașterea de către români a avatarurilor uriașelor valori depuse oficial de guvernul României în safeturile Imperiului de la Răsărit și cărora, cu timpul, oficialitățile acestui Imperiu au căutat să le piardă urma, păgubind dezastruos poporul român.

Chestiunea tezaurului pasionează de la Primul război mondial încoace întreaga populație românească, și pe drept cuvânt, pentru că bunurile transportate la Moscova aparțineau nu numai statului ci și instituțiilor publice sau particulare de tot felul precum și nenumăraților cetățeni.

Odiseea tezaurului românesc transportat la Moscova nu poate fi urmărită fără a ține cont de evenimentele din Rusia anului 1917, an care marchează declanșarea Revoluției ruse. Revolta a izbucnit în primele luni ale anului 1917 și, cu scurte întreruperi, a dăinuit până către sfârșitul aceluiași an, când bolșevicii au cucerit puterea. Cunoașterea evoluției politice a Rusiei din acest timp va permite să se poată urmări problema tezaurului depozitat la Moscova în lunile ianuarie și august 1917.

În condițiile creșterii pericolului german și a trădării din partea Rusiei, conducerea țării a hotărât mutarea capitalei la Iași precum și a tuturor instituțiilor statului. Ca urmare a acestei hotărâri, vice-gubernatorul Băncii Naționale, I.G. Bibicescu, în ședința din 29 septembrie 1916, comunica Consiliului General că și guvernul împărtășește aceeași părere. Conform înțelegerii avute cu ministrul justiției, mutarea sediului Băncii Naționale la Iași urma să se hotărască printr-un decret regal. Gravitatea evenimentelor l-au determinat pe vice-guvernator să convoace din nou Consiliul General al Băncii, ședința ținându-se pe 11 octombrie 1916, aici hotărându-se mutarea sediului Băncii Naționale la Iași, în același oraș unde urma să funcționeze și guvernul.

După retragerea la Iași Banca Națională se găsea în imposibilitatea de a mai tipări biletele necesare circulației, care era în continuă creștere. Mașinile speciale lipseau, hârtia și celelalte materiale se apropiau de sfârșit iar aducerea lor din Anglia sau Franța întâmpina mari greutăți. Singura soluție era ca tipărirea biletelor să se facă în Rusia. În acest scop, o delegație a Băncii Naționale, compusă din inginerul G. Dobrovici, M.G. Vidrașcu, D. Manoilov, mecanicul Băncii Naționale și Theodor Ardeleanu ca interpret, s-a deplasat la Petrograd, capitala Rusiei. Era în februarie 1917 și primele mișcări revoluționare începuseră. Ministrul României la Petrograd nu obținuse încă autorizația guvernului rus pentru imprimarea biletelor la Tipografia Băncii imperiale. În cele din urmă între delegația română și autoritățile ruse s-a ajuns la un acord care urma să fie perfectat în zilele

următoare, ceea ce nu s-a mai întâmplat datorită tulburărilor. Ulterior delegația a revenit la tipografie unde, în locul directorului acesteia, Tabildarrov, care a fost înlocuit, a găsit un căpitan care a declarat că nu-și poate lua angajamentul pentru biletele românești deoarece tipografia abia poate face față marilor cereri de ruble.

În cele din urmă, datorită unor noi înțelegeri, s-a ajuns, în a doua jumătate a lunii martie, la începerea imprimării biletelor de 2 lei la Tipografia Casei de Depuneri și ulterior, a celor de 5 și de 100 lei. Hârtia albă, americană, pentru biletele de 2 lei și cea filigranată, de proveniență japoneză, pentru biletele de 5 și 100 lei, a fost pusă la dispoziție de Tipografia Băncii Imperiului.

Referitor la tezaurul propriu-zis, la 21 decembrie 1916 a sosit la Moscova primul transport, în valoare de 321 580 456, 84 lei aur, din care 7 000 000 lei aur reprezentau valoarea a două casete care conțineau bijuteriile Majestății Sale Regina Maria. Verificarea lui, începută la 9 ianuarie 1917, a durat până la 4 februarie. Protocolul care constata depunerea valorilor Băncii Naționale la Kremlin sub deplina garanție a Guvernului rus, a fost redactat și semnat la 16 februarie.

În condițiile marilor frământări din Rusia, a executării țarului și a familiei sale, a avut loc al doilea transport din tezaurul român în valoare de peste 9 miliarde lei aur.

După ce revoluția bolșevică a triumfat și relațiile diplomatice dintre România și Rusia au fost rupte, s-au pus la Tipografia Băncii Naționale, instalată la Moscova, bazele unei societăți al cărei nume era Organizația Lucrătorilor și Țăranilor Români din Moscova și care a fost recunoscută de comisarii bolșevici. Membrii ei se considerau ca singurii și adevărații reprezentanți în Rusia ai poporului român. În virtutea drepturilor cu care se credeau împuterniciți, prima lor grijă a fost să intre în posesia tezaurului român. În acest scop au numit doi comisari: I. Tomescu, comisar al tezaurului și Th. Ardeleanu, comisar al Tipografiei Băncii. Aceștia, însoțiți de Al. Henegaru, președintele Organizației, i-au somat pe membrii delegației române din Rusia care duceau tratative pentru transportarea tezaurului, sub garanția aliaților, în America, să le predea cheile de la compartimentul unde se aflau depozitate valorile Băncii Naționale. Încercările Partidului Revoluționar țărănesc Român au fost zadarnice. Delegații români nu mai dețineau cheile de la acest compartiment.

Aliații, garantând României 310 milioane lei aur din tezaurul său, Guvernul francez a însărcinat, în urma ruperii relațiilor diplomatice româno-ruse, pe ambasadorul său la Petrograd, Noulens, cu protecția temporară a intereselor noastre în Rusia. Cu acest prilej i s-a dat și misiunea să se ocupe în mod special de conservarea integrală a valorilor românești.

Ambasadorul francez l-a însărcinat pe consulul francez de la Moscova, Ejrik Labonne, să-l informeze asupra stării rezervei de aur a Băncii Naționale a României, pe care o presupunea "întotdeauna intactă"¹. Labonne a luat în primire de la consulul României la Moscova, Guérin, arhiva Consulatului General Român, precum și protocoalele de depunere la Kremlin a tezaurului Băncii Naționale, cheile de la compartimentele unde au fost așezate valorile, protocoalele de

depunere a valorilor Casei de Depuneri și actul de cumpărare a Tipografiei de către Banca Națională pe numele domnului Dobrovici.

Labonne a făcut un demers pe lângă comisarii poporului din Moscova, cărora le-a semnalat faptul că tezaurul român este și rămâne garanția câtorva guverne ale Antantei și în special a celui francez, pentru împrumuturile acordate României în timpul războiului. Demersul consulului Franței, căruia i s-a asociat și consulul Angliei la Moscova, a fost făcut în ziua de 14 februarie 1918 sub forma unei note verbale citită lui V. Fritsche, comisarul afacerilor străine din Moscova. La 27 februarie 1918 acesta s-a prezentat consulului francez căruia i-a cerut în numele Guvernului sovietic cheile compartimentelor de la Sudnaia-Kassna unde erau depozitate valorile Casei de Depuneri și o parte din biletele Băncii Naționale, tipărite la Moscova, pretextând că are nevoie de ele pentru a lua de acolo 8 lăzi care aparțineau Sovietelor.

La obiecția ridicată de Labonne că, în virtutea mandatului pe care îl are, nu le poate preda decât reprezentanților oficiali ai Guvernului român sau delegaților Băncii Naționale, Fritsche i-a răspuns că, întemeindu-se pe hotărârea Consiliului Comisarilor Poporului prin care tezaurul român a fost confiscat și ținând seama de războiul existent între România și Rusia, are dreptul, la nevoie, să intre chiar cu forța în posesia cheilor și a bunurilor românești.

Față de această amenințare, Labonne, de acord cu consulii englez și american, a hotărât să predea lui Fritsche cheile în ziua de 1 martie 1918, redactând un proces verbal prin care arăta că cedează sub amenințarea forței. Formula nu i-a convenit lui Fritsche care și-a redus pretențiile, cerând ca respectivele chei să-i fie remise temporar pentru a ridica, în prezența consulului francez, cele 8 lăzi. Noua propunere a fost acceptată de acesta cu condiția ca Fritsche să garanteze în scris că nu se va atinge de valorile românești.

Consimțind Fritsche a adresat la 1 martie 1918, sub numărul 7595, o scrisoare consulului general al Franței prin care Guvernul sovietic recunoștea în mod oficial dreptul de proprietate al României asupra tezaurului depozitat la Moscova căruia i-a asigurat integritatea.

La 2 martie 1918 cheile au fost predate lui Fritsche care a ridicat de la Sudnaia Kassna 8 lăzi care nu aparțineau Sovietelor, ci Băncii Naționale a României și conțineau 960 000 bilete a 2 lei definitiv imprimate, în valoare de 1 920 000 lei. Operațiunea a avut loc în prezența lui Lewitzky, director la Sudnaia Kassna, a lui Fritsche și a lui Marc Haulegatte, secretarul Consulatului Franței, care au redactat și semnat un proces verbal. Operația a reprezentat o încălcare de către Guvernul sovietic a promisiunii de a nu se atinge de tezaurul românesc. Cele 8 lăzi au ajuns la Sevastopol unde au fost găsite de germani către sfârșitul lunii iulie 1918.

Însă cheile au fost restituite lui Labonne și au rămas în păstrarea sa până în august 1918 când a fost arestat și expulzat din Rusia împreună cu personalul Consulatului. Cu acest prilej el le-a predat, în urma stăruințelor verbale și scrise ale delegaților români aflați acolo, consulului Danemarcei însărcinat cu protecția

intereselor franceze și române din Rusia iar acesta le-a încredințat ulterior vice-consulului care a fost silit să revină în Danemarca și care intenționa să lase cheile domnului Vidrașcu sau consulului norvegian, tolerat în Rusia de comisarul afacerilor străine, Cicerin, cu care era bun prieten. Domnul M.G. Vidrașcu a obiectat însă că lăsarea cheilor la Moscova era foarte primejdioasă și l-a rugat, în scris, pe vice-consulul danez să le ia la Copenhaga de unde să le expedieze Ministerului de Externe de la Paris. Dorința domnului Vidrașcu a fost îndeplinită, vice-consulul danez însărcinându-l pe consulul norvegian cu protecția intereselor Franței, Danemarcei și României în Rusia.

Profitând de relațiile amicale existente între Cicerin și consulul norvegian, Banca Națională a trimis în Rusia spre sfârșitul lunii august 1918 pe domnul Dobrovici pentru ca împreună cu domnul Vidrașcu să obțină, prin intermediul reprezentantului Norvegiei, autorizația de a repatria arhiva, bancnotele tipărite și hârtia necesară imprimării biletelor, care se găseau sechestrate la Tipografia sa din Moscova. Intervenția a fost făcută pe lângă Cicerin care a răspuns consulului Norvegiei prin adresa numărul 335/9 septembrie 1918 că în această chestiune care privește direct România, nu poate lua nici o hotărâre fără avizul prealabil al "tovarășului Racovski"², președintele Sovnarcom-ului. Avizul acestuia nu a fost dat niciodată.

Peste puțin timp au plecat din Moscova ultimii reprezentanți ai României. După aceea soarta tezaurului a fost învăluită în mister. Sigur este faptul că în iulie 1918 valorile erau intacte. Declarațiile făcute la Paris de fostul director al Casei de Depuneri a Rusiei, Zaremba, destituit de bolșevici și telegrama lui Guérin cu numărul 4438/8 iulie 1918, sunt certe dovezi în această privință.

Referitor la soarta bijuteriilor familiei regale a României, depozitate la Moscova, au apărut o serie de informații, mai mult sau mai puțin reale, cum sunt și cele din ziarul emigranților ruși de la Paris, "Poslednia Novosti", informații reluate și de ziarul "Dimineața", numărul 9494 din iunie 1933 la pagina întâi. Conform ziarului rus bijuteriile "au fost date în păstrare domnului Diamandi, pe atunci ministru plenipotențiar al României la Petrograd."³ În cele din urmă, conform relatărilor ziarului, bijuteriile, după ce au trecut prin mai multe mâini, ar fi ajuns la un anume K., german de origine, care ar fi aflat de la un fost servitor rus, angajat al Consulatului norvegian, pe unde ar fi trecut bijuteriile, că acestea erau zidite în peretele unei încăperi a clădirii. Această persoană, rămasă anonimă, se pare că ar fi dezvăluit autorităților sovietice locul unde au fost ascunse bijuteriile, el obținând promisiunea că un anumit procent din valoarea tezaurului îi va reveni. Conform ziarului rus în 1928 K. ar fi aflat că tezaurul a fost găsit și că a fost înșelat. Ca urmare, acesta ar fi dat în judecată Sovietele prin notarul berlinez Bruno Marwitz căruia i s-a atras atenția că "unui notar german nu-i este permis să apere interesele unui tănuitor de obiecte furate, căci K. a pornit să se judece fără asentimentul adevăratului proprietar, Guvernul român. Deci acțiunea lui K. a fost din capul locului incorectă și de aceea pretențiile lui erau nule. Avocatul Marwitz s-a văzut astfel silit să renunțe la proces"⁴.

Referitor la aceste informații Grigore Romașcanu a făcut o serie de observații. Bijuteriile Majestății Sale Regina Maria în valoare de 7 000 000 lei aur au fost transportate de la Iași la Moscova pe 14/27 decembrie 1916, odată cu tezaurul Băncii Naționale și depuse în compartimentul de rezervă de la Kremlin al sucursalei Băncii de Stat ruse. Casetele cu bijuteriile reginei au fost primite de autoritățile ruse fără a li se verifica conținutul. În această privință cele două protocoale încheiate la Iași pe 14/27 decembrie 1916 și la Moscova pe 16 februarie 1917, sunt dovezi clare. Din aceste documente a rezultat că bijuteriile n-au fost date în păstrare domnului Diamandi, ci s-au depozitat la Kremlin, reprezentanții Guvernului rus garantând restituirea lor. În concluzie Constantin Diamandi nu putea să încredințeze consulului american bijuteriile pentru simplul motiv că nu se aflau în posesia sa.

Pe lângă această probă care dovedește netemeinicia unora dintre informațiile publicate de ziarul rus, mai există încă una. Publicația susține că Diamandi a predat obiectele prețioase consulului american din Moscova în primăvara anului 1918. Acest lucru era imposibil deoarece Diamandi a fost expulzat din Rusia în primele zile ale anului 1918.

În ziarul respectiv există un sămbure de adevăr. Conform relatărilor lui M.G. Vidrașcu, fost șef al Serviciului Controlului la Banca Națională, în luna mai 1918, "la plecarea în țară, d-l Th. Capitanovici a încredințat consulului francez o casetă sigilată care conținea diferite valori și obiecte de valoare. Această casetă, care împreună cu altele, care aparțineau supușilor francezi, au fost depuse într-un tezaur zidit în localul Consulatului Francez unde au rămas și după plecarea consulului și a personalului Consulatului"⁵. Același lucru a făcut însuși domnul Vidrașcu care a încredințat consulului norvegian⁶ din Moscova un pachet sigilat care conținea obiecte de valoare proprii, rugându-l să-l trimită prin Legația României de la Stockholm, Băncii Naționale a României. Pachetul nu a ajuns la București. În iunie 1919 soția consulului norvegian l-a informat pe domnul Vidrașcu printr-o scrisoare că, la plecarea din Moscova, Sovietele făcându-le mari greutate, au fost nevoiți să lase pachetul în localul Consulatului.

În urma acestor relatări se pot face o serie de presupuneri. Cert este că atât Th. Capitanovici cât și M.G. Vidrașcu au încredințat celor doi consuli obiecte de valoare proprii. Bijuteriile Reginei Maria, depozitate la Kremlin în două casete sigilate sub garanția Guvernului rus și alături de stocul metalic al Băncii Naționale, nu au fost ridicate de delegații oficiali ai României aflați în Rusia.

În urma războiului, în cadrul Conferinței de pace de la Paris, deschisă la 18 ianuarie 1919 și unde au fost reprezentate toate țările învingătoare, s-au depus sute de memorii în care acestea și-au formulat pretențiile asupra învinșilor. Între cererile adresate de către România pentru a fi puse în discuția Conferinței, s-a aflat și problema tezaurului.

Astfel, în ședința Comisiei Reprezentanților din 8 aprilie 1919, G. Danielopol, delegatul Băncii Naționale la Conferința de pace, a adus în dezbatere problema tezaurului. Cu acest prilej el a arătat că în 1916 Banca Națională și-a pus

în siguranță stocul său metalic la Moscova. Guvernul rus a garantat păstrarea și restituirea lui iar Puterile Aliate, mai târziu, au dat asigurări României în acest sens. Starea revoluționară din Rusia a împiedicat statul român de a obține valorile sale care depășeau un miliard de franci sau o promisiune că ele vor fi înapoiate. Față de această situație delegatul român propunea ca, în interesul țării sale și al Aliaiților care garantau restituirea tezaurului, Germania să fie făcută răspunzătoare până în momentul restituirii acestuia.

Cu toate intervențiile făcute de reprezentanții României la Conferința de pace de la Paris în vederea obținerii contravalorii tezaurului său sau măcar o garanție din partea foștilor inamici că îi va fi restituit, stăruințele au fost zadarnice deși dreptatea era de partea României. Valorile au fost transportate în Rusia datorită războiului. Deci inamicii erau răspunzători de soarta acestora. Atitudinea ostilă pe care România a luat-o față de bolșevici și care i-au determinat pe aceștia să sechestreze avutul românesc, ne-a fost impusă de Aliaiți. Aceștia erau deci obligați să găsească mijloacele practice pentru ca România să intre în posesia tezaurului cu atât mai mult cu cât au garantat 310 milioane lei aur din valoarea sa.

La 10 ianuarie 1920 Banca Națională a României a înaintat un memoriu în care erau rezumate pierderile suferite de România în timpul războiului și asupra cărora urma să se pronunțe Comisia Reparațiilor, constituită de către Aliaiți în acest sens.

Însușindu-și acest punct de vedere, Guvernul român l-a susținut și apărât în fața acestei Comisii. Cu toate acestea ultimele speranțe au fost retezate. Comisia Reparațiilor a ajuns la concluzia că transportarea tezaurului la Moscova, nefiind consecința directă a războiului, România nu poate ridica nici o pretenție asupra foștilor inamici.

Ulterior, în aprilie 1922, Guvernul român, bazându-se pe aliniatul al treilea al rezoluției adoptate de Consiliul Suprem în Conferința de la Cannes din 6 ianuarie 1922, a supus problema tezaurului Conferinței Economice de la Genova. Memoriul înaintat cuprindea un scurt dar exact istoric al împrejurărilor în care a avut loc operațiunea și era completat de numeroase documente din care rezulta dreptul de proprietate al României asupra tuturor valorilor depozitate la Moscova. În final Guvernul de la București cerea puterilor reprezentate la Genova să hotărască “restituirea integrală și imediată a depozitului făcut de România în Rusia, în împrejurările mai sus expuse”⁷.

Pretenția României fiind găsită dreaptă, Conferința Economică de la Genova din 1922 a statornicit prin cea de a XIII-a clauză că “Guvernul sovietic rus va restitui Guvernului român valorile depozitate la Moscova de numitul Guvern român”⁸. Hotărârea aceasta a fost comunicată în mod oficial delegației ruse prin intermediul Ministerului Afacerilor Străine al Franței la 2 mai 1922.

Depozitarea tezaurului la Moscova a avut și serie de urmări pentru România. Actele, documentele, manuscrisele, monedele vechi, tablouri, cărți rare, odoare ale mănăstirilor și ale bisericilor, arhive, depozite și colecții ale instituțiilor publice sau particulare, toate reprezentând mărturii datorită cărora multe dintre

problemele îndepărtatelor vremuri ar fi putut fi dezlegate, au luat drumul pribegiei. Aceste mărturii constituiau pentru poporul român actele cele mai autentice de proprietate asupra acestui pământ, cultura românească având mult de suferit.

Instituțiile publice și particulare cum ar fi: Banca Națională, Casa de Depuneri, Academia Română, Creditul Rural ce și-au trimis la Moscova arhivele și depozitele, au întâmpinat în activitatea lor ulterioară, în urma acestei operații, multe neajunsuri, mari pagube și destule greutăți.

În privința efectelor publice expediate la Moscova România nu a avut nici o pierdere. Conform legii promulgate la 15 septembrie 1920 și publicate în Monitorul Oficial numărul 153 din 14 octombrie 1920, instituțiile de credit, județele, comunele, societățile pe acțiuni au eliberat titularilor duplicate pentru titlurile, acțiunile, obligațiunile și foile de cupoane evacuate. Similar a procedat și statul.

Referitor la aur, în majoritatea lui proprietatea Băncii Naționale, se poate spune că în cazul când acesta în valoare de 315 179 980 lei n-ar fi fost evacuat, prin multiplicarea lui cu 32,258 lei – cursului leului aur în lei stabilizați – s-ar fi obținut suma de 10 167 075 794 lei și 84 de bani stabilizați cu care s-ar fi putut realiza fără finanțare externă opera stabilizării monetare, leul suferind după 1918 o depreciere destul de accentuată.

Pe scurt acestea au fost urmările pe care le-a avut asupra României evacuarea tezaurului Românie la Moscova.

În 1956 o parte a tezaurului a revenit în țară, aceasta conținând 39 320 piese dintre care aproximativ 35 000 monede și medalii, 1350 tablouri și desene iar restul, cam 2500 obiecte de orfevrărie medievală și broderii liturgice, icoane și stoffe datând din secolul al XIV-lea când se pun bazele primelor state bine organizate românești și până la finele secolului al XVIII-lea. O altă parte este posibil să se afle în continuare la Moscova, eforturile depuse după 1990 de către autoritățile române de recuperare a sa nedând nici un rezultat.

NOTE

1. Mihail Gr. Romașcanu – “Tezaurul român de la Moscova“, pag. 74.
2. Idem, pag. 80.
3. Idem, pag. 95.
4. Idem, pag. 97.
5. Idem, pag. 99.
6. Consulul norvegian a părăsit Moscova în cursul anului 1919, nu la sfârșitul anului 1918 cum informează ziarul rus “Poslednia Novosti“.
7. Mihail Gr. Romașcanu – “Tezaurul român de la Moscova“, pag. 112.
8. Ibidem.

BIBLIOGRAFIE

1. Mihail Gr. Romaşcanu – “Tezaurul român de la Moscova“, Bucureşti, ediția a II-a, pp. 5 - 122.
2. Coordonator Viorica Moisuc – “Tezaurul României la Moscova. Documente (1916 – 1917)“, Bucureşti, 1993, pp. 12.

LE TRÉSOR DE LA ROUMANDE A MOSCOU

Résumé

Cette communication traite le destin du trésor roumain évacué à Moscou pendant la première guerre mondiale.

La passion de l'opinion publique roumaine pour le trésor roumain remonte au début de la première guerre mondiale. De nos jours elle reste toujours vive car les biens transportés à Moscou appartiennent à l'Etat roumain, aux diverses institutions publiques et privées, ou aux nombreux citoyens.

L'odyssée du trésor roumain envoyé à Moscou est étroitement liée aux événements passés dans la Russie de 1917. L'Etat révolutionnaire russe a empêché l'Etat roumain de regagner son trésor dépassant un milliard de francs. Deux coffrets contenant les bijoux de S.M. la Reine Marie fait partie du trésor.

En 1956, une partie du trésor – 39 320 pièces – est restituée. On y trouvent 35 000 monnaies et médailles, 1350 tableaux et dessins et environ 2500 divers objets d'orfèvrerie médiévale et broderies liturgiques, icônes et tissus du XIVe siècle attestant la fondation des premiers états roumains bien organisés – et arrivant jusqu'à la fin du XVIIIe siècle. Le fameux trésor de Pietroasa fait partie de ces 39 320 pièces récupérées. Il est possible qu'une autre partie du trésor se trouve toujours à Moscou. Tous les efforts des autorités roumaines, à partir de 1990, de la récupérer sont restés sans résultat.